

EPILOGUS ⁽¹⁾

Quae ad mysterium divinae Unitatis atque Trinitatis licet ex parte cognoscendum pertinere noscuntur, quantum valui-

(1) Ita Nicolai ex Magistri textu separatim cuso; praecedentes vero S. Thomae operum editiones omnes quas videre licuit, haec tantum exhibent confusa cum expositione textus: Et quae ad mysterium divinae voluntatis etc. videtur incon-

Videtur inconvenienter ordinasse: quia, secundum Philosophum (in 1 Phys., text. 2), innata est nobis via a posterioribus in priora, et ita a creaturis in Creatorem. Ad quod dicendum, quod hoc tenet in eis quae naturali cognitione cognoscimus, quae ex sensu principium sumit; sed in his quae per fidem cognoscimus, nostra cognitio ipsi veritati primae innitur. Unde oportet quod

mus, diligenter executi sumus. Nunc ad considerationem creaturarum transeamus.

venienter cum reliquis usque in finem. Editio autem Magistri Sententiarum an. 1506. Venetiis curata habet epilogum huiusmodi initio rubricarum libri secundi.

a prima veritate, quae est Deus, in ea quae ab ipso sunt procedamus, ad similitudinem cognitionis quam sancti in Verbo habebunt, ubi et Verbum et res plene cognoscunt: cuius cognitionis nos participes faciat ipsum Verbum Dei Filius, qui hanc cognitionem in nobis per fidem initiavit; cui est honor et gloria per infinita saecula saeculorum. Amen.

SANCTI THOMÆ AQUINATIS

COMMENTUM

IN SECUNDUM LIBRUM SENTENTIARUM

MAGISTRI PETRI LOMBARDI

PROLOGUS S. THOMÆ

Spiritus ejus ornavit caelos, et obstetricante manu ejus, eductus est coluber tortuosus. Job 26, 15.

Creaturarum consideratio pertinet ad Theologos, et ad Philosophos; sed diversimode. Philosophi enim creaturas considerant, secundum quod in propria natura consistunt; unde proprias causas et passiones rerum inquirunt: sed Theologus considerat creaturas, secundum quod a primo principio exierunt, et in finem ultimum ordinantur qui Deus est; unde recte divina sapientia nominatur: quia altissimam causam considerat, quae Deus est. Unde dicitur Eccli. 42, 17: *Nomine Deus fecit sanctos suos enarrare omnia mirabilia sua?* Per modum istum in hoc secundo libro de creaturis agit; unde materia ejus ex verbis praemissis accipi potest, ex quibus tria elicere possumus, scilicet rerum principium, principii ipsius actum, et actus effectum. Ex parte principii duo tanguntur, scilicet spiritus, et manus: spiritus bonitatis vel voluntatis suae; sed manus potestatis. De hoc spiritu dicitur in Psalm. 105, 50: *Emitte spiritum tuum et creabuntur.* Quia secundum Dionysium (4 cap. de div. Nominibus), sicut sol radios suos emittit ad corporum illuminationem, ita divina bonitas radios suos, idest participationes sui, diffundit ad rerum creationem. Et ideo Augustinus (1 de doctrina Christ., cap. 52) dicit, quod in quantum bonus est, sumus. Istum spiritum negaverunt qui posuerunt Deum produxisse res ex necessitate naturae, et non ex libertate voluntatis; contra quos dicit Dionysius (cap. 4 de div. Nomin.), quod divinus amor non permisit eum sine germine esse. Sed de manu potestatis ejus in Psalm. 105, 28: *Aperiente te manum tuam, omnia implebuntur bonitate.* In manu siquidem ejus erant omnes fines terrae, quia ab aeterno non nisi in ejus potestate erant. Aperta enim manu clave amoris, creaturae prodierunt. Haec est manus de qua dicit Isai. 59, 1: *Ecce non est abbreviata manus ejus: quia infinita sua virtute rerum substantiam in esse producit. Hanc manum abbrevi-*

viare voluerunt qui a Deo nihil fieri posse ex nihilo astruxerunt. Et sic apparet in productione creaturarum, Trinitas personarum. In spiritu ipse Spiritus sanctus, de quo dicitur Sap. 1, 7: *Spiritus Domini replevit omnem terram.* In manu Filius, qui etiam brachium Patris dicitur Job 40, 4: *Si habes brachium sicut Deus, et si voce simili tonas?* eo quod ipse est virtus et sapientia Dei, 1 Corinth. 1; et: *omnia per ipsum facta sunt*, Joan. 1, 5. Sed in pronomine ejus persona Patris exprimitur cuius est et Filius et Spiritus sanctus de quo dicitur Gen. 1, 1: *In principio creavit Deus caelum et terram.* Sed ex parte actus tangit etiam duo; scilicet ornatum, et obstetricationis officium. Ornatum pertinet ad dispositionem rerum, quia eas varia pulchritudine decoravit, ut dicitur Eccli. 42, 21: *Magnalia sapientiae suae decoravit.* De hac etiam pulchritudine Boetius (5 de Cons., metro 9) dicit:

Mundum mente gerens pulchrum pulcherrimus ipse.

Sed obstetricatio pertinet ad providentiae gubernationem, qua creaturas per se subsistere non valentes, ad modum obstetricis in esse conservat, necessaria in finem ministrat, et impedimenta repellit, etiam mala in bonum ordinando; unde dicitur Job 58, 8, secundum similem metaphoram: *Quis conclusit ostium mare, quando erumpebat quasi de vulva procedens?* Ex parte effectus duo tangit; scilicet caelum, et colubrum tortuosum. In caelo duo considerare possumus: scilicet stabilitatem, Proverb. 5, 9: *Stabilitavit caelos prudentia; et indeficientem claritatem, de qua Eccli. 24, 6: Ego feci in caelis ut oriretur lumen indeficiens.* Unde per caelos intelligere possumus creaturas quae in decore suo firmiter persisterunt. Similiter in colubro tortuoso duo considerare possumus; scilicet obscuritatem, et obliquitatem. Primum in nomine

colubri, obscuritatem intelligimus (1): quia coluber dicitur quasi colens umbram, quae sonat privationem lucis. Obliquitatem in hoc quod dicitur tortuosum; distortum enim est quod rectitudine obliquatur. Et ideo per hunc colubrum tortuosum creaturæ illæ intelligi possunt quarum pulchritudo est per peccatum obscurata et rectitudo obliquata, et præcipue diabolum, cuius invidia mors intravit in orbem terrarum, Sap. 3, et de umbrositate ejus dicitur Job 40, 16: *Sub umbra dormit in secreto calami*; et de ejus tortuositate dicitur Isai. 27, 1:

(1) *Al. deest obscuritatem intelligimus.*

Visitabit Dominus in gladio suo duro et grandi et forti super Leviathan serpentem rectem, et super Leviathan serpentem tortuosum et occidet eum. Recte ergo caelos spiritus ornessat dicitur: quia in creaturis quae suum ordinem servaverunt, et divina bonitas clarius resplendet, et decoris ornatus non est. Recte etiam dicitur coluber tortuosus manu obstetricante eductus: quia in malis reluctet etiam divina potentia per hoc quod cohibentur, et divina providentia per hoc quod eorum mala ordinantur in bonum. Et sic patet materia hujus secundi libri, in quo de institutione creaturarum agitur, et lapsu per peccatum Angeli vel hominis.

LIBER SECUNDUS

DE RERUM CORPORALIUM ET SPIRITUALIUM CREATIONE ET FORMATIONE, ALIISQUE PLURIBUS EO PERTINENTIBUS.

DISTINCTIO I.

Unum esse rerum principium ostendit, non plura, ut quidam putaverunt.

Creationem rerum insinuans Scriptura, Deum esse creatorem, initiumque temporis, atque omnium visibilium vel invisibilium creaturam, in primordio sui ostendit, dicens: "In principio creavit Deus caelum et terram." His etenim verbis Moyses spiritus Dei afflatus, in uno principio a Deo Creatore mundum factum refert, elidens errorem quorundam plura sine principio fuisse principia opinantium. Plato namque (in Timaeo, cap. 7 secundum lectionem Mars. Firmi in comm.) tria initia fuisse existimavit, Deum scilicet, et exemplar, et materiam, et ipsa increata sine principio, et Deum quasi artificem, non creatorem. Creator etenim est qui de nihilo aliquid facit, et creare proprie est de nihilo aliquid facere; facere vero non est modo de nihilo aliquid operari, sed etiam de materia. Unde et homo vel Angelus dicitur aliqua facere sed non creare: vocaturque factor, sive artifex, sed non creator; hoc enim nomen soli Deo proprie congruit, qui et de nihilo quaedam, et de aliquo aliqua facit. Ipse est ergo creator et opifex et factor; sed creatoris nomen sibi proprie retinuit, alia vero nomina etiam creaturis communicavit. In Scripturis tamen saepe creator accipitur tanquam factor, et creare sicut facere, sine distinctione significationis.

Quod haec verba facere et agere non dicuntur de Deo secundum eam rationem qua dicuntur de creaturis.

Verumtamen sciendum est haec verba, scilicet creare, facere, et agere, et alia hujusmodi de Deo non posse dici secundum eam rationem qua dicuntur de creaturis. Quippe cum diximus eum aliquid facere, non aliquem in operando motum illi intelligimus inesse, vel aliquam in laborando passionem, sicut nobis solet accedere; sed ejus sempiternae voluntatis novum aliquem significamus effectum, idest aeterna ejus voluntate aliquid noviter existere. Cum ergo dicitur aliquid facere, tale est ac si dicitur juxta ejus voluntatem, vel per ejus voluntatem, aliquid noviter contingere vel esse, ut in ipso nihil novi contingat, sed novum aliquid sicut in ejus aeterna voluntate fuerat, fiat sine aliqua sui motione vel mutatione. Nos vero operando mutari dicimus, quia movemur; non enim sine motu aliquid facimus. Deus ergo facere vel agere aliquid dicitur, quia causa est omnium rerum noviter existentium, dum ejus voluntate res novae esse incipiunt.

quae ante non erant, absque ipsius agitatione, ut actus proprie dici non queat, cum videlicet actus omnis in motu consistat. In Deo autem motus nullus est. Sicut ergo ex calore solis aliqua fieri contingit, nulla tamen in ipso vel in ejus calore facta motione vel mutatione, ita ex Dei voluntate nova habent esse sine mutatione actoris, qui est unum, et solum principium omnium. Aristoteles vero (2 de Gener., text. 31, et 8 Phys., text. 4, et 1 de Caelo et Mund., text. 101) duo principia dixit, scilicet materiam et speciem, et tertium operatorium dictum (1); numerum quoque semper esse et fuisse.

Quod catholicum est, docet.

Horum ergo et similium errorem Spiritus sanctus evacuans, veritatisque disciplinam tradens, Deum in principio temporum mundum creasse, et ante tempora aeternaliter existisse significat ipsius aeternitatem et omnipotentiam commendans, cui voluisse facere est: quia, ut praediximus ex ejus voluntate et bonitate res novae existant (2). Credamus igitur, rerum creaturam caelestium vel terrestrium, visibilium vel invisibilium, causam non esse nisi bonitatem Creatoris, qui est Deus unus et verus; ejus tanta est bonitas ut summe bonus beatitudinis suae quae aeternaliter bonus est alios vult participes, quam vidit et communicari posse et magnum omnino non posse. Illud item igitur bonum quod ipse erat, et quo beatus erat, sola bonitate et non necessitate aliis communicare voluit: quia summe boni erat prodesse velle, et omnipotentissimi nocere (3) non posse.

Quare rationalis creatura facta sit.

Et quia non valet ejus beatitudinis participes existere aliquis nisi per intelligentiam (quae quanto magis intelligitur, tanto plenus habetur), fecit Deus rationalem creaturam, quae summum bonum intelligeret, et intelligendo amaret et amando possideret, ac possidendo fruere; eamque hoc

(1) *Al. operationem.*

(2) *Adit Nicolaus per parenthesis: (Unde Augustinus de diligendo Deo cap. 2 vel alius quispiam vetus Auctor inter ejus opera tom. 9).*

(3) *Nicolaus noceri.*

modo distinxit, ut pars in sui puritate permaneret, nec corpori uniretur, scilicet Angeli; pars corpori uniretur, scilicet animae. Distincta est itaque rationalis creatura in incorpoream et corpoream; et incorporea quidem Angelus, corporea vero homo vocatur ex anima rationali et carnis subsistens. Conditio ergo rationalis creaturae primam causam habuit Dei bonitatem.

Quare creatus sit homo vel Angelus.

Ideoque si quaeritur, quare creatus sit homo vel Angelus; brevi sermone responderi potest: Propter bonitatem ejus, Unde Augustinus (in lib. 1 de doctrina Christ., cap. 52): "Quia bonus est Deus, sumus; et inquantum sumus, huius sumus."

Ad quid creata sit rationalis creatura.

Et si quaeritur, ad quid creata sit rationalis creatura (1), respondetur: Ad laudandum Deum, ad servandum ei, ad fruendum eo; in quibus proficit ipsa, non Deus. Deus enim perfectus, et summa bonitate plenus, nec augeri potest nec minui. Quod ergo rationalis creatura facta est a Deo, referendum est ad Creatoris bonitatem, et ad creaturae utilitatem.

Brevissima responsio, cum quaeritur quare vel ad quid facta sit rationalis creatura.

Cum ergo quaeritur, quare vel ad quid facta sit rationalis creatura; brevissime responderi potest: Propter Dei bonitatem et suam utilitatem. Ut nunc ipse est servare Deo et frui eo. Factus ergo Angelus sive homo propter Deum dicitur esse, non quia creator Deus et summe beatus alterius indiget officio, qui bonorum nostrorum non eget; sed ut servaret ei ac fruere eo, cui servire regare est: in hoc enim proficit serviens, non ille cui servitur.

Sicut factus est homo ut Deo serviret, sic mundus ut serviret homini.

Et sicut factus est homo propter Deum, idest ut ei serviret; ita mundus factus est propter hominem ut ei serviret. Positus est ergo homo in medio, ut et ei serviret, et ipse serviret, ut acciperet utrumque, et reflueret totum ad bonum hominis, et quod acciperet obsequium, et quod impendit. Ita enim voluit Deus sibi ab homine serviri ut ea servitute non Deus, sed homo serviens juvaretur; et voluit ut mundus serviret homini, et exinde similiter juvaretur homo. Totum igitur bonum hominis erat, et quod factum est propter ipsum, et propter quod factus est ipse. Omnia enim, ut ait Apostolus, nostra sunt; scilicet et superiora et aequalia et inferiora. Superiora quidem nostra sunt, scilicet ad profectum, ut Deus Trinitas; aequalia ad convivendum, scilicet Angeli; qui etsi modo nobis sint superiores, in futuro erunt aequales; qui et modo nostri sunt, quia ad usum nobis sunt sicut res dominorum dicuntur esse famulorum, non domino, sed quia sunt ad usum eorum. Ipsique Angeli in quibusdam Scripturae locis nobis servire dicuntur dum propter nos in ministerium mittuntur.

Quomodo aliquando dicitur in Scriptura: Homo factus est propter reparationem angelici casus.

De homine quoque in Scriptura interdum reperitur quod factus sit propter reparationem angelicae ruinae; quod non

(1) *Adit Nicolaus (ex Augustino rursus de diligendo Deo).*

Divisio primae partis textus.

Dividitur ergo liber iste in partes duas: in prima determinat de creaturis in communi; in secunda determinat de eis in speciali, quantum ad considerationem theologi pertinet. Secunda, dist. 2, ibi: *De angelica itaque natura haec primo consideranda sunt*. Prima in duas: in prima determinat de creaturis secundum exitum earum a principio; in secunda determinat de eis secundum or-

illa est intelligendum quasi non fuisset homo factus, si non percesset Angelus; sed quia inter alios causas, scilicet praecipuas, haec etiam nonnulla extitit. Nostra igitur sunt superiora et aequalia; nostra etiam sunt inferiora, quia ad servandum nobis facta.

Quare ita sit homo institutus, scilicet ut anima sit unita corpori.

Solet etiam quaeri, cum majoris dignitatis esse videretur anima, si absque corpore permansisset, cur unita sit corpori. Ad quod primo dici potest: Quia Deus voluit, et voluntatis ejus causa quaerenda non est. Secundo autem dici potest, quia ille Deus voluit eam corpori uniri ut in humana conditione ostenderet novum exemplum beatae animae quae est inter Deum et spiritum, in qua diligitur ex toto corde, et videtur facie ad faciem. Putaret enim creatura se non posse uniri Creatori suo tanta propinquitate ut eum tota mente diligeret et cognosceret, nisi videret spiritum, qui est excellentissima creatura, tam infimae, idest carni, quae de terra est, in tanta dilectione uniri, ut non valeat arctari ad hunc vel illud eam relinquere, sicut Apostolus ostendit dicens (2 Corinth., 5, 4): "Nolumus corpore exoliari sed supervestiri;" per quod ostenditur spiritum creatum spiritu increato ineffabili amore uniri. Pro exemplo igitur futurae societatis quae inter Deum et spiritum rationalem in glorificatione ejusdem perfecti erit, animam corporis indumentis et terrenis mansuetibus copulavit, ita utque materiam fecit ad vitae sensum vegetare, ut sciret homo quia, si potuit Deus tam disparem naturam corporis et animae in federationem unam et in amicitiam tantam conjungere, nequaquam est impossibile futurum rationalis creaturae humilitatem, licet longe inferiorem, ad suae gloriae participationem sublimare. Quia ergo pro exemplo rationalis spiritus in parte usque ad consortium terreni corporis humiliatus est, ne forte in hoc animis depressus videretur, addidit Dei providentia ut postmodum cum eodem corpore glorificato ad consortium illorum qui in sua persisterant puritate, sublimaretur; ut quod minus ex dispositione Creatoris sui acceperat conditus, postmodum per gratiam ejusdem acciperet glorificatus. Sic ergo conditor noster Deus rationalis spiritus varia sorte pro arbitrio voluntatis suae disponens, illis quos in sua puritate reliquerat, sursum in caelo mansionem; illis vero quos corporibus terrenis sociaverat, deorsum in terra habitationem constituit, utrisque regulam imponens obedientiae; quatenus et illi ab eo ubi erant non caderent; et isti ab eo ubi erant, ad id ubi non erant, ascenderent. Fecit itaque Deus hominem ex duplici substantia, corpus de terra fingens, animam vero de nihilo faciens. Ideo autem unitae sunt animae corporibus, ut in eis Deo famulantes majorem mereantur coronam.

Post sacramentum Trinitatis de creatura tripartita est agendum; et prius de digniori, idest angelica.

Ex praemissis apparet rationalem creaturam in angelicam et humanam fuisse distinctam, quarum altera est tota spiritualis, idest angelica, altera vero ex parte spiritualis et ex parte corporalis, idest humana. Cum itaque de his tractandum sit, scilicet de spirituali et corporali creatura, et de rationali et de non rationali; primo de rationali et spirituali, idest de Angelis, agendum videtur, ut contentu Creatoris ac cognitionem creaturae dignioris ratio nostra intendat; deinde ad considerationem corporeae, tam illius quae est rationalis quam illius quae non est rationalis, descendat, ad Trinitatis increatae sacramentum tripartitae creaturae etque concretorum atque contingentium sequatur documentum.

dinem earum in ultimum finem, ibi: *Credamus ergo rerum creaturam . . . causam non esse nisi bonitatem Creatoris*. Prima dividitur in tres: in prima inducit auctoritatem, quae, ostensa veritate omnium, errorem excludit; secundo prosequitur errores, qui per auctoritates confirmantur, ibi: *Plato namque tria initia existimavit*; tertio concludit veritatem, ibi: *Horum ergo et similium errorem Spiritus sanctus evacuans, veritatisque disciplinam tradens, Deum in principio temporum mundum creasse, et*